

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA

— Prva slovenska založba —

CELJE – LJUBLJANA

IVAN KLÍMA: ČAKANJE NA TEMO, ČAKANJE NA SVETLOBO

Pogovor z Ivanom Klímo

Vsak, ki količkaj ve o češki književnosti, pozna Ivana Klímo in njegovo delo.

Klíma, rojen leta 1931 v Pragi, je avtor več kot štirideset romanov, zbirk kratkih zgodb, gledaliških iger in esejev. Za svoje delo je prejel številna priznanja, med drugimi priznanje Magnesia Litera ter nagrado Franza Kafke. Vendar Klíma ni zvezda le na češkem literarnem nebu; njegova dela so prevedena v kar 32 jezikov.

Ko je imel Klíma deset let, so vso njegovo družino zaprli v taborišče Terezín, kjer so ostali do konca druge svetovne vojne. Po končanem študiju na Karlovi univerzi je delal kot urednik revije Literární noviny. Ob vdoru sil Varšavskega pakta na Češkoslovaško je bil v Londonu. Vrnil se je domov in leto zatem spet zapustil Prago za šest mesecev, ko je bil gostujoči profesor na univerzi v Michiganu. Takoj po vrnitvi v domovino so mu prepovedali objavljati besedila in prepoved je ostala v veljavi vse do leta 1989, medtem pa je bil Klíma eden osrednjih akterjev podtalnega književnega dogajanja, tesno povezan z Václavom Havlom in Ludvíkom Vaculíkom.

Po zaslugi ameriškega pisatelja Philipa Rotha, ki je obiskal porevolucionarno Prago in se spoprijateljil s češkim pisateljem, je postal Klíma znan angleško govorečim bralcem. Rothov pogovor s Klímo je postal osrednja zgodba aprilske številke The New York Review of Books leta 1990. Sledila je poplava prošenj za objavo angleških prevodov njegovih del in Klími je bil zagotovljen mednarodni uspeh.

Padec komunizma je bil dobrodošla novica tudi za Klímove bralce v domovini. V tednih in mesecih, ki so sledili žametni revoluciji, sta bila njegova romana Moja vesela jutra in Ljubezen in smeti natisnjena vsak v nakladi več kot 100.000 izvodov.

Takrat se je Klíma umaknil iz javnega življenja in se posvetil pisanju. Tako rekoč vsako leto je izdal novo knjigo, le v obdobju od 2003 do 2009 ne, saj je takrat pripravljala in 2009 tudi izdal prvi del spominov pod naslovom Moje šílené století (Moje noro stoletje),

s katero se je znova uvrstil v sam vrh knjižnih uspešnic in si leta 2010 prislužil priznanje Magnesia Litera.

Klíma z ženo Heleno, ki je psihoterapevtka, živi ob gozdu na južnem obrobju Prage. Lani je v svojo prostorno delovno sobo, polno knjig, povabil novinarja časnika The Prague Post na pogovor o svojem življenju in delu. Izjemno priljuden in skromen je Klíma nadvse odprto spregovoril o tem, kako se kot pisatelj bliža večeru življenja, a ga še vedno napolnjuje otroško navdušenje nad tekočimi načrti. Rahločutna dorečenost in iskrenost odgovorov odstirata pristnost njegovega pisanja.

Ko so na Češko vdrle sile Varšavskega zavezništva, ste bili ravno v Londonu. Se vam je bilo težko vrniti?

Izbira ni bila težka. Prepričan sem, da je eksil za pisatelja smrtonosna odločitev. Saj izgubiš stik – ne le s svojim jezikom, ampak, kar je še dosti huje, s svojim miljejem. Odločil sem se, da pridem nazaj, in res mi nikoli ni bilo žal, da sem se tako odločil, kot tudi ne moji ženi, ki je imela tu starše.

Moja družina je prejkone izjema: moji brat, oče in mama so bili vsi v eksilu in so imeli dobre poklice. Mene so vabili v Indiano za rednega profesorja, oče je bil ugleden znanstvenik v Švici, brat pa je bil na bristolski univerzi. Vendar smo se vrnili. Mogoče smo bili edina družina v vsej državi, ki je to storila.

Prijatelji so bili res presenečeni in zelo veseli, ko sem prišel nazaj, saj so to razumeli kot dejanje solidarnosti, zame pa je bilo pomembno, da sem se za nekaj boril. Žal mi je, da bom uporabil kliše, ampak: izgubili smo bitko, ne pa vojne. Zame je bilo pomembno, da sem ostal s prijatelji in se boril naprej – in res smo se, dve desetletji, in končno nam je uspelo.

Bi lahko rekli, da so bili izzivi obdobja normalizacije dobri za češke pisatelje?

Ne zdi se mi, da bi se kdorkoli resno ukvarjal s konfliktom med komunisti in nekomunisti v književnosti. [Karel] Pecka opisuje taborišča, v katerih je prebil 11 let, ampak tu gre prejkone za izjemno. [Ludvík] Vaculík se v svoji sanjski knjigi o mnogočem sprašuje. Tudi sam se dotaknem tega ... mogoče enkrat. Opišem hišno preiskavo, vendar je šlo pri tem le za nekaj podrobnosti in ne za glavno temo večine takrat napisanih knjig.

Takrat sem bil na Zahodu precej znan, tako da sem lahko preživel

na račun pravic od prevodnih izdaj. Opravljaj sem tudi nekaj priložnostnih del, vendar vsega skupaj ne več kot pol leta, kar ni pravzaprav nič. Zame je bila to zanimiva izkušnja, ki mi je dala mdr. navdih za knjigo *Má zlatá řemesla (Moje zlate kupčije)* in nekaj zgodb. Pravzaprav mi je žal, da nisem izkoristil več priložnosti za kako delo.

To je bil čas zelo dobrih prijateljstev in solidarnosti ter bolj ali manj skrivnih srečanj in mnogih dejavnosti, ki so dajale neko zadovoljstvo. Zame to ni bil tako zelo slab čas. Za nekaj mojih prijateljev, ki so morali opravljati res težka dela je bilo res moreče. To, da tri ali štiri tedne čistiš okna, je čudovita izkušnja. Eden od mojih prijateljev pa jih je moral čistiti 20 let. To je za intelektualca čista izguba časa.

V tem obdobju ste vodili zelo vpliven literarni salon. Kako je sploh bilo?

Trajalo je dve leti. To je bilo, preden smo začeli s *samizdati*. Ko sem se vrnil iz ZDA, sem bil navajen na tamkajšnjo pluralnost, zato sem po vrnitvi začel domov vabiti najboljše prijatelje: Vaculíka, Karola Sidona, Jana Trefulko, mogoče enkrat je prišel tudi [Milan] Kundera ... vsekakor smo nekaj njegovega brali. Bilo je tudi nekaj gledališnikov in nekaj urednikov iz revije Literární noviny.

Prvi večer sem poročal o svojih izkušnjah v ZDA, od drugega srečanja naprej pa smo izmenično brali nova besedila in razpravljali ter se družili. Srečanja so potekala dve leti na točno določeni dan v mesecu. Povabil sem od 40 do 50 ljudi, kolikor jih je največ lahko sprejelo moje prejšnje stanovanje, nedaleč od tega, ki pa je bilo dosti manjše. Potem je bila o dogajanju obveščena tajna policija in začela je nadzorovati ljudi, ki so me obiskovali, zato sem nehal s salonom in začel s samizdatom, ki je bil po eni strani uporabnejši, saj ni bil omejen na 40 ljudi, ampak je imel že v kratkem času nekaj sto bralcev, kopije so namreč krožile.

Kako ste v čisto praktičnem smislu zmogli organizirati samizdat?

Samizdat je organiziral Vaculík. Večino besedil je pretipkavalo njegovo dekle. Sprva je delala po osem ali devet kopij hkrati. Potem smo ji kupili električni pisalni stroj, tako da je lahko delala po 14 kopij hkrati, vendar so bile skoraj nečitljive. Liste smo potem zvezali in prodajali za ceno papirja in vezave in še nekaj

drobiža zanjo. Spet drugje pa so delali kopije teh izvodov. Vseh skupaj je krožilo kakih 40 izvodov, ki so bili izdelani v Brnu in na Češkem. [Klíma stopi do knjižne police in z nje vzame kak ducat *samizdatov*.] ... Pozneje smo naredili nekaj izvodov, ki so bili že bolj podobni knjigam. Tole je zbirka podlistkov, ki so bili napisani za neko podtalno revijo. V začetku smo imeli skupino kakih desetih pisateljev in zadali smo si, da bomo vsaka dva meseca napisali en podlistek.

Če jih je policija našla, jih je zaplenila, to pa je bilo tudi vse. Zaplenili so veliko teh *samizdatov*, a na moje veliko presenečenje sem jih večino dobil nazaj. Prvič po šestih mesecih, drugič pa po enem letu. Povabili so me in se z menoj pogovarjali o knjigah ter od mene zahtevali, naj podpišem nekakšno izjavo, da se strinjam z njihovim uničenjem. Rekel sem: »Nikoli.« In na moje presenečenje sem jih približno polovico dobil nazaj. Druge pa po letu '89. Dobil sem zajeten paket knjig od notranjega ministrstva. Res je bilo zanimivo: ker sem zavrnil podpis tiste izjave, da se strinjam z uničenjem knjig, jih res niso uničili. Malo hecen režim. V sedemdesetih in osemdesetih letih so imeli pravila in so jih upoštevali.

Kakšno je bilo vzdušje med pisatelji in razumniki v Pragi leta 1989?

Bilo je zelo vznemirljivo. Spominjam se, da me je obiskal neki zelo zanimiv možakar iz Anglije, ki je bil takrat vodilni pri založbi Penguin. Nič kaj poslovni tip človeka, bil je ljubiteljski glasbenik – bolj to kot poslovnež. Prišel je ravno v tistih dneh, ko so potekale demonstracije na Vaclavskih namestih. Zdelo se mu je, da sanja. Iz mirne Anglije je padel v takšno neurje. Bilo je vznemirljivo in bili smo srečni. Takrat sem bil precej dejaven, imel sem govore v gledališčih, kar je bilo takrat za takšne ljudi, kot sem bil, nekaj običajnega. Potem sem s študenti potoval ven iz Prage, da smo prepričali ljudi na podeželju. Bil sem zelo zaposlen in seveda sem imel veliko pogovorov z zahodnimi novinarji. Takrat je bilo nekaj posebnega, da je kdo govoril angleško, zato so prišli k meni in k Havlu, ki pa takrat še ni kaj dosti govoril angleško.

Po letu 1989 ste se umaknili iz javnega življenja. Zakaj?

Edino, kar res rad počnem, je, da pišem. Vso drugo mi je odveč. Komunizem je bil torej odstranjen, kar je bilo zelo pomembno,

jaz pa sem bil star skoraj 60 let; nobenega razloga nisem imel, da bi vstopil v politiko. To je izguba časa. Ne morem reči, da sem vesel tega, kar se je dogajalo v politiki, pa tudi ne, da sem žalosten. To sem sprejel. Leta 1990 sem izdal zbirko esejev z naslovom *40 let v nas*, pretežno skeptičnih esejev o tem, kako bo preteklost vplivala na našo demokracijo ... Moje napovedi in analize razmer so se izkazale za pravilne. Vendar nisem frustriran ali razočaran. Natančnost mojih napovedi po mojem dokazuje, da razmere niso tako zelo drugačne od tistih v starih demokratičnih državah, saj je korupcija v Grčiji in Italiji prav taka kot tu. Mogoče je tu še malo hujša, vendar ima iste korenine: demokracija se je utrudila. To bo v prihodnje povzročalo številne težave.

Se je vloga čeških pisateljev po letu 1989 spremenila?

Leta 1989 je narod bralcev zahteval, naj rešimo neke politične težave in naj bomo dejavni v politiki, vendar to ni pisateljeva naloga. Pisateljeva naloga je, da piše, in ne, da se gre politiko. Pisatelji so preveč naivni in neizkušeni v politiki, zato me veseli, da nihče več ne pričakuje od nas, da bomo nadomestili politike.

V eseju *Književnost in spomin*, ki ste ga objavili leta 1991, ste zapisali: »Književnost je nekaj, kar kljubuje smrti.« Ali danes, dvajset let pozneje, še vedno tako trdno verjamete v moč književnosti?

Namesto besede »književnost« bi bil moral uporabiti besedo »kultura«. Zame je bila književnost utelešenje kulture, zdaj pa je potisnjena v stran, nadomeščajo jo televizija in številna druga sodobna komunikacijska sredstva. Vendar je vloga kulture res to. Brez kulture bi bili priče opustošenju družbe, kar se danes bolj ali manj tudi dogaja. Kultura se umika z odra, nadomešča jo zabava. Ni pomembno, ali sam to obžalujem ali ne; tako se stvari razvijajo. Lahko ste nesrečni, a to ni pomembno. Sprejeti morate, da se vse čedalje hitreje spreminja in razvija.

Kako ste se seznanili s Philipom Rothom?

Srečala sva se v sedemdesetih letih. Všeč mi je bilo njegovo pisanje in njemu je bilo všeč moje. Kakih štirikrat je prišel v Prago. V začetku devetdesetih let sem se z njim srečal tudi v ZDA. Februarja ali marca 1990 me je obiskal in z menoj pripravil zelo dolg pogovor. [Klíma stopi do knjižne police in z nje vzame

revijo The New York Review of Books.] ... Bil je osrednja zgodba, torej pomembna informacija za ameriške bralce, ki jo je napisal uveljavljen pisatelj. To mi je zagotovilo nekaj izdaj, saj je omenil moje knjige in mi bil zelo naklonjen. Tudi Kunderi je res pomagal k prepoznavnosti ... Roth mi še vedno pošilja vse svoje nove knjige.

Kaj pa pripravljate zdaj?

Prav zdaj končujem knjigo več zelo kratkih zgodb. Sem na stoti strani in bolj ali manj pri koncu. Dvajset kratkih zgodb, ki sem jih vse napisal v zadnjih dveh letih. Pri njih je posebno to, da so zelo kratke, včasih le pol ali dve strani. Biti skušam zelo precizen in kratek. Pri nekaterih gre za zelo kratka razmišljanja ali hipna zapažanja nečesa in nič več. V mojem pisanju je to nekaj novega. Druga moja nedavna knjiga, *Moje noro stoletje*, pa je zelo drugačna, saj gre za spomine. Pravzaprav se niti ne spomnim, zakaj sem se odločil napisati spomine. Kar zgodilo se je, nihče me ni prosil, naj to storim. Nisem pričakoval velikega uspeha, ki ga je knjiga prinesla meni in založniku. Res je zelo zadovoljen in prosil me je, naj napišem še tretji del. Skušal sem mu ugoditi, vendar je težava v tem, da sem se po revoluciji skoraj povsem umaknil iz javnega življenja in nisem hotel sprejeti nobene uradne funkcije, ampak sem ves svoj čas v celoti posvetil pisanju – z nekaj drobnimi izjemami, ki mi niso vzele preveč časa. Vendar ni to nič, kar bi utegnilo zanimati bralce. Nekaj stvari se je seveda zgodilo, vendar bi raje pisal eseje o korupciji, o političnem dogajanju in o ljudeh, ki so se izkazali kot veliki borci proti komunizmu, a o njih večinoma še nismo dovolj slišali ... Pripravil sem seznam dogodkov, ki bi jih lahko omenil, vendar raje pišem kratke zgodbe.

Ali berete dela mladih čeških pisateljev?

Mladi pisatelj me tako zelo ne zanimajo. Moji kolegi so petdesetletniki in večino njihovih del sem prebral še v rokopisu. Kar sem prebral od mlajših avtorjev, se mi ni zdelo na najvišji ravni. Pogosto je sicer dobro napisano, vendar bolj ali manj o ničemer. Manjka veliki *sujet*.

Ali mlajšim češkim pisateljem brez komunizma manjka veliki sujet?

Verjetno res. Čudovito je, da nimamo vojne in totalitarnega sistema, vendar so te stvari prinašale velike konflikte in zanimivo snov za pisatelje. V svojem pisanju se nikoli nisem dotaknil najbolj okrutnih razmer in konfliktov. Tega ne maram. Še ko sem pisal o Terezínu, je bila glavna zgodba o mojih prvih ljubeznih, zato je branje prejkone zabavno. Prav nič moreče. Sploh pa sem Terezín v svojih romanih omenil le dvakrat in še to zgolj mimogrede.

Je Praga za vas posebno navdihujoče mesto?

Zame je drugačna od katerekoli druge prestolnice. Tu sem se rodil in mesto poznam; spominjam se, ko sem se res moral odločiti, da se vrnem sem ... Spomnim se, da je bila zame neznosna pomisel, da se ne bi mogel sprehoditi po nekaterih ulicah, po katerih sem se sprehajal s svojo prvo ljubeznijo, s svojo drugo in tretjo ljubeznijo. Po nekem nabrežju sem se sprehajal s svojo prvo ljubeznijo. Bila je res čisto prva ljubezen in povsem platonična. In spomnim se, kako strašno se mi je zdelo, da ne bi več mogel tja. Potem sem se vrnil in nikoli nisem šel tja. Vendar bi lahko šel, in to je zelo pomembno.

Kaj vas po tolikih letih žene naprej kot pisatelja?

Saj ničesar drugega ne znam! Ne, rad pišem. Življenja si ne znam predstavljati brez pisanja in še vedno imam nekaj tem, ki se jih lahko dotaknem. Zdi se mi, da še vedno lahko kaj povem in prispevam k razvoju v književnosti. Zdaj si najbolj prizadevam za to, da bi bil čim bolj koncizen in bi na eni strani povedal to, kar bi bila pred 40 leti zame snov za cel roman. Cel roman bi rad povedal na treh straneh in iz tega naredil umetnino, književnost, ne le ideje, to pa je zelo zahtevno.

Na kaj ste najbolj ponosni?

Moja najuspešnejša knjiga je bil roman *Ljubezen in smeti*, dobil je najvišja priznanja kritikov v večini držav, zato je mogoče res moja najboljša knjiga. Zdaj je tu najuspešnejša knjiga *Moje noro stoletje*, kar je veliko presenečenje. Podpisal sem pogodbi za španski in kitajski prevod, vendar je najpomembnejši angleški, do katerega pa še ni prišlo. Paulu Wilsonu, enemu najboljših prevajalcev iz

češčine, sem plačal, naj prevede poglavje ali dve, da bom prevod potem poslal nekaj angleškim založnikom.

Povedati moram, da sem se razšel s svojo agentko, ker je želela, da bi spomine spremenil – združil naj bi oba dela in izpustil eseje. Sprva sem okleval, potem pa sem rekel: »Ne.« Tako sva se prijateljsko razšla v veliki hvaležnosti, saj mi je res veliko pomagala. Moje delo je prevedeno v 32 jezikov, kar je v moji deželi nekaj izrednega. Po prijateljski ločitvi zdaj delujem samostojno.

Ali imate kak nasvet za mlade avtorje, ki želijo začeti pisateljsko kariero?

»Kariera« ni prava beseda. Nikoli nisem sanjaril o karieri. Pisal sem zato, ker je bilo pisanje moja obsesija. Vedno sem bil presenečen, kadar je kaj mojega izšlo. Edino, kar lahko rečem, je, da je pisanje delo; je delo in posvetiti mu moraš večino časa. Biti moraš potrpežljiv in vedeti, da je to delo z jezikom, zato moraš do popolnosti obvladati njegovo rabo, s čimer imajo mnogi pisatelji težave, saj živijo pod vplivom poenostavljenega jezika iz pivnic in s televizije. To je zanimivo pri Hrabalu, verjetno najboljšemu pisatelju prejšnje generacije – večino njegovih zgodb so navdihnile pivnice, pa je njegov jezik čudovit. Kaj še? Ne izogibaj se nobeni težavi v življenju, družbi in sploh nikjer. Težave so zelo pomembne za pisanje.

Pogovarjal se je Stephan Delbos.